

С. Ф. ВЕРАМЕЕЎ

(Гомель, УА «Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Ф. Скарыны»)

**ПЫТАННІ ГІСТОРЫІ ХРЫСЦІЯНСТВА НА БЕЛАРУСІ
Ў ПРАЦАХ АДАМА СТАНКЕВІЧА**

У дадзеным артыкуле вызначаецца, якія пытанні гісторыі хрысціянства на беларускіх землях і ў якой ступені знайшлі адлюстраванне ў працах Адама Станкевіча. Разгледзены погляды даследчыка на асноўныя падзеі гісторыі хрысціянства на Беларусі. Аўтар артыкула прыйшоў да высновы, што галоўную ўвагу А. Станкевіч надаў вывучэнню ролі хрысціянства ў гісторыі беларускага народа, праблемы выкарыстання беларускай мовы ў Рыма-Каталіцкай царкве, Уніі, беларускага хрысціянскага руху.

Сярод айчынных даследчыкаў ХХ стагоддзя, займаўшыхся вывучэннем гісторыі Беларусі, вылучаецца постаць рыма-каталіцкага святара, грамадска-палітычнага дзеяча, філосафа, публіцыста Адама Станкевіча (1891–1949). За сваё жыццё святар паспеў напісаць 19 кніг і брашур, і больш за 2 тыс. эсэ, артыкулаў і нататкаў, у якіх значнае месца адводзілася пытанням гісторыі хрысціянства на беларускіх землях [1]. Яго працы публікаваліся ў Заходняй Беларусі ў часопісах «Крыніца» (з 1925 г. «Беларуская крыніца»), «Хрысціянская думка», выходзілі асобнымі выданнямі. У БССР працы А. Станкевіча былі невядомымі, іх публікацыя пачалася ў постсавецкі перыяд. Найбольш поўны збор твораў А. Станкевіча пад назвай «З Богам да Беларусі» быў выдадзены Інстытутам беларусістыкі ў Вільні ў 2008 г. [2]. Адзначым, што большую частку сваіх твораў А. Станкевіч напісаў на беларускай мове лацінкай. Цяперашнія выданні транслітараваны на кірылічны шрыфт.

У дадзеным артыкуле мы ставім за мэту прасачыць, якія пытанні гісторыі хрысціянства на Беларусі ўздымаў святар на старонках сваіх прац і якіх поглядаў пры гэтым ён прытрымліваўся.

Галоўнае значэнне для разгляду нашай тэмы маюць яго манаграфіі «Хрысціянства і беларускі народ (спроба сінтэзы)» і «Родная мова ў святынях». Праца «Хрысціянства і беларускі народ (спроба сінтэзы)» навукова-папулярнага характару, яна была разлічана на шырокія колы беларускіх чытачоў. А. Станкевіч імкнуўся паказаць у гэтай працы

ролю хрысціянства ў фарміраванні беларускага народа. Сучасны біёграф святара У. Конан назваў яе «адной з вяршыняў нашай філасофіі, гісторыі, грамадскай думкі» [3, с. 18].

Разгляд гісторыі хрысціянскай рэлігіі А. Станкевіч пачынаў ад Кірыла і Мятода, якія, выкарыстоўваючы славянскую (старабалгарскую) мову, «палажылі моцныя асновы для пашырэння навукі Хрыстовай і агулам прасветы па ўсіх славянскіх землях», а з'яўленне яе першых прыхільнікаў на беларускіх землях датаваў IX–X стст. [3, с. 38]. Пры гэтым даследчык прызнаваў, што да князя Уладзіміра былі толькі адзінокавыя выпадкі, калі мясцовыя жыхары становіліся хрысціянамі [3, с. 18]. Хрышчэнне Русі ён адносіў да 988–989 гг. [3, с. 6]. Распаўсюджвалі новае рэлігійнае вучэнне на беларускіх землях баўгарскія, грэцкія і ўкраінскія святары на мове, якую даследчык назваў «баўгарскай (з дамешкам украінскай)» [3, с. 41–42].

А. Станкевіч, рыма-каталіцкі святар, высока ацэньваў значэнне прыняцця хрысціянства князем Уладзімірам, звязваючы з гэтай падзеяй пачатак «новай эры, новай праўды, новага жыцця» для продкаў беларусаў [3, с. 28]. Вынікам прыняцця хрысціянства ён лічыў змякчэнне нораваў насельніцтва, развіццё культуры, асветы, навукі, мастацтва, права, будаўніцтва, укараненне ў грамадстве паняцця грамадзянскай справядлівасці. Хрысціянства, на яго погляд, спрычынілася і да паўстання беларускай народнасці [3, с. 6–7, 36].

А. Станкевіч падкрэсліваў у сваёй працы, што князь Уладзімір знаходзіўся ў еднасці з Рымам, а «беларускае хрысціянства ў тыя часы было адзіным і непадзельным» [3, с. 21–22]. Увогуле, думка аб адзінстве хрысціянаў праходзіць праз увесь твор «Хрысціянства і беларускі народ (спроба сінтэзы)». Напрыклад, даследчык адзначаў той факт, што Еўфрасіння Полацкая лічыцца святой як у праваслаўных, так і ў Рыма-Каталіцкай царкве. А. Станкевіч звяртаў увагу на тое, што менавіта ў часы еднасці з Рымам з'яўляецца беларуская народнасць і ўзнікае першае палітычнае ўтварэнне на беларускіх землях – Полацкае княства. Еднасць хрысціянаў беларускіх зямель з Апостальскай сталіцай, на яго погляд, захоўвалася да пачатку XII ст. [3, с. 45, 49–50]. «Галоўнай апорай беларускай нацыянальнасці і культуры» ў XIII–XVI стст. ён называе праваслаўе [3, с. 58].

Значнае месца ў працах А. Станкевіча займае ўніяцкая праблематыка. заключэнне ўніі ён лічыў заканамернай з'явай. Ён пісаў, што ідэя еднасці Праваслаўнай і Каталіцкай царкваў атрымала распаўсюджванне на Беларусі ў XIV–XVI стст. У працы «Хрысціянства і беларускі народ (спроба сінтэзы)» разглядаліся абставіны склікання

Ферара-Фларэнцыйскага сабору і яго рашэнні. На думку даследчыка, Фларэнцыйская ўнія не атрымала развіцця на беларускіх землях з-за процідзеяння з боку Масквы і палякаў [3, с. 66–67].

XVI ст. ужо сучаснікі А. Станкевіча называлі «залатым стагоддзем» у гісторыі Беларусі. Ён згаджаўся з гэтым сцвярджаннем, але часткова: даследчык лічыў, што для Праваслаўнай Царквы гэта быў час крызісу і заняпаду, адным з наступствам якога і стала Берасцейская ўнія [с. 67–68]. Разглядаючы ў сваіх працах пытанне аб уніі, А. Станкевіч ніколі не закранаў дагматычных аспектаў аб'яднання Праваслаўнай і Рыма-Каталіцкай цэркваў. На думку А. Вашкевіча, ён не лічыў іх прынцыповымі [3, с. 122].

Берасцейскую ўнію А. Станкевіч называў «беларускай народнай верай», «апорай беларускай нацыянальнасці» ў XVII–XVIII стст. З уніяй ён звязваў адраджэнне царкоўнага жыцця, уздым асветы духавенства, развіццё беларускай народнай літаратуры [с. 70–75]. Разважаючы аб альтэрнатыўных шляхах гістарычнага развіцця, А. Станкевіч прыходзіў да высновы, што калі б уніі не было, то будучыня для беларускай Царквы (Праваслаўнай – С.В.) была б яшчэ больш горшай. На яго думку, «калі б не гэтая унія, дык сёння ўжо не было б беларускай нацыі, яна ці такім ці іншым чынам патанула б у маскоўскім нацыяналізме і імперыялізме» [3, с. 72–73].

На наш погляд, нельга лічыць, што А. Станкевіч ідэалізаваў унію. Высока ацэньваючы яе гістарычную ролю, ён, разам з тым, не адмаўляў і некаторых адмоўных фактаў, звязаных з ёй. Напрыклад, ён прызнаваў, што «часта унія распаўсюджвалася сілай», а палякі праз унію імкнуліся замацаваць польскасць і лацінства на беларускіх землях. Гісторык пісаў, што ў канцы свайго існавання Ўніяцкая царква была «многа ўжо злаціненая і зпольшчаная», аб чым, на яго думку, сведчылі пастановы Замойскага сабору 1720 г. [3, с. 72].

Знайшло асвятленне ў яго працах і пытанне аб ліквідацыі ўніі. А. Станкевіч раскрытыкаваў Я. Сямашку, назваўшы яго «адступнікам ад уніі і народнасці», а скасаванне ўніі расійскімі ўладамі ў 1839 г. лічыў памылковым. На думку А. Станкевіча, Я. Сямашка павінен быў не ліквідаваць унію, а ачысціць яе ад маскоўскіх і польскіх «наростаў» [3, с. 79]. У сваёй працы «Родная мова ў святыхнях» даследчык адзначаў, што біскупы Язэп Сямашка, Антоні Зубко і Васіль Лужынскі «здрозлілі веру і народ». У сваю чаргу, расійскія ўлады «паўтара мільёна беларусаў-уніятаў, не пытаючыся іх, а часта падганяючы казацкай нагайкай, запісалі ў праваслаўе» [3, с. 136–137]. А. Станкевіч адным з першых у беларускай гістарыяграфіі звярнуўся да пытанне аб

супраціўленні скасаванню ўніі. Ён пісаў, што беларускі народ шмат дзе «актыўна бараніў» Уніяцкую царкву [3, с. 78].

А. Станкевіч з'яўляўся сучаснікам адраджэння ўніі (так званай «неаўніі») у Заходняй Беларусі ў 20–30-я гг. ХХ ст. Ён вітаў гэты працэс, але яго ход і вынікі ацэньваў рэалістычна. Даследчык звяртаў увагу на складанасці, з якімі ў тых часы сутыкнуліся ўніяты: адсутнасць асобнага біскупа-беларуса і, адпаведна, іх падначаленасць польскім лацінскім біскупам, недасканаласць выдаваемай рэлігійнай літаратуры. Памылковым, на яго погляд, было тое, што галоўная роля ў распаўсюджванні ідэй ўніі належыла не беларусам, а езуітам, якія былі пераважна палякамі [3, с. 102–105].

У сваіх працах А. Станкевіч разглядаў і гісторыю каталіцтва на беларускіх землях, аналізаваў яго ролю ў гістарычным мінулым Беларусі. Каталіцтва ён называў «лацінскім хрысціянствам», а пачатак яго гісторыі на беларускіх землях адносіў да Х ст., калі з'явіліся першыя хрысціяне лацінскага абраду (у асноўным замежныя купцы, місіянеры, у адзінкавых выпадках мясцовыя дружыннікі, баяры) [3, с. 81].

Даследчык слушна адзначаў, што значна болей каталікоў было ў XIII–XIV стст. У сваёй працы «Хрысціянства і беларускі народ (спроба сінтэзы)» ён вылучаў асноўныя перыяды, калі канверсія праваслаўных у рыма-каталіцызм прымала найбольш маштабны характар (часы Кацярыны II, генерал-губернатарства М. М. Мураўёва і інш.) [3, с. 81–86]. А. Станкевіч падкрэсліваў, што каталікі з ліку жыхароў беларускіх зямель – гэта тых ж самых беларусы, а не палякі. Рыма-Каталіцкая царква на беларускіх землях, на яго погляд, стала апорай беларускай нацыянальнасці ў XIX ст., асабліва пасля ліквідацыі ўніі [3, с. 87].

Асаблівую ўвагу А. Станкевіч сканцэнтравваў на вывучэнні праблемы выкарыстання беларускай мовы ў хрысціянскіх цэрквах. Гэтай праблеме ён прысвяціў сваю працу «Родная мова ў святыхнях», у якой імкнуўся даказаць бесперарыўнасць ўжывання беларускай мовы ў Рымска-Каталіцкай царкве. А. Станкевіч прыйшоў да высновы, што беларуская (старабеларуская – Аўт.) мова выкарыстоўвалася ў Рыма-Каталіцкай і Уніяцкай цэрквах даволі шырока да канца XVII ст. У прыватнасці, у XVI – пачатку XVII ст. каталіцкае духавенства карысталася ёй ў урадавай і прыватнай перапісцы. Абмежаванне яе выкарыстання назіралася з канца XVII ст. А. Станкевіч тлумачыў гэта распаўсюджваннем пасля Люблінскай уніі польскай мовы, якая няўхільна выціскала са сферы як публічнага, так і касцёльнага жыцця мову беларускую (старабеларускую) [3, с. 131]. Даследчык адзначаў, што ўжыванне беларускай мовы ў Рыма-Каталіцкай і Уніяцкай

цэрквах у XVIII ст. значна аслабла, але цалкам ніколі не спынялася, прычым як у уніятаў, так і ў каталікоў [3, с. 131–133]. У яго працах прыводзяцца факты, якія падмацоўваюць дадзеную выснову. Прычынай захавання мовы ў вышэйазначаных цэрквах, на яго думку, з'яўлялася наднацыянальнасць Святога Пасаду [3, с. 88, 91].

Даследчык адзначаў, што у канцы XVIII ст. Рыма-Каталіцкая царква была ўжо «шчыльна звязана з польскасцю» і з'яўлялася «адзінай, дужа сільнай, апорай польскіх інтарэсаў у Літве і Беларусі». Гэты яе характар асабліва ўзмацніўся ў другой палове XIX ст. На думку А. Станкевіча, замацаванню польскасці ў Касцёле спрыялі самі расійскія ўлады: іх імкненне ўкараніць расейскую мову прывяло да яшчэ большага ўкаранення польскай [с. 85, 139–141]. Але, разам з тым, на працягу XIX ст. знаходзіліся святары, якія выкарыстоўвалі беларускую мову [3, с. 95]. Ён адзначаў, што ўжыванне беларускай мовы ў Касцёле дазвалялася Рымам: «з волі Св. Айца на пачатку нашага стагоддзя мова беларуская ў касцёле ў дадатковых набажэнствах мае поўнае права, абы толькі гэтага народ пажадаў і дамагаўся» [3, с. 147].

А. Станкевіч, з'яўляючыся сучаснікам беларускага нацыянальнага адраджэння, высока, нават з пэўным піетэтам адзваўся пра тых каталіцкіх ксяндзоў, якія ў пачатку XX ст. займалі нацыянальныя пазіцыі і прамаўлялі казанні па-беларуску: Фр. Будзька, А. Астравіч, К. Стаповіч, З. Якуць, Ф. Абрантовіч, В. Гадлеўскі, В. Шутовіч, П. Татарыновіч, А. Цікота, І. Рэшэць і інш. А. Станкевіч пісаў, што яны «на алтары Касцёла і Бацькаўшчыны Беларусі складаюць свой розум, сваё сэрца, усе свае сілы» [3, с. 146]. Ён адзначаў, што падобная пазіцыя магла мець цяжкія наступствы. Напрыклад, ксёндз Аляксандр Астравіч (паэт А. Зязюля) за сваю беларускасць быў пазбаўлены парафіі і на працягу двух гадоў жыў дзякуючы дапамозе іншых святароў. Аднак пры гэтым ён «заўсёды аставаўся верным і Касцёлу і народу» [3, с. 150–152]. А. Станкевіч паведамляе ў сваёй манаграфіі і пра справу аднаго з самых знакамітых беларускіх ксяндзоў – В. Гадлеўскага, зняволенага польскімі ўладамі ў межваенны перыяд [3, с. 186–190].

Вялікае значэнне А. Станкевіч надаваў з'езду беларускага каталіцкага духавенства, які адбыўся ў Менску ў траўні 1917 г. На яго думку, «з'езд гэты меў вялізарнае значэнне. Ён разбудзіў да працы і тых з ксяндзоў, якія ўжо даўно былі забыўшыся аб сваёй беларускасці» [3, с. 157].

А. Станкевіч у сваіх працах ахарактэрызаваў адносіны сучасных яму каталіцкіх іерархаў да ўжывання беларускай мовы ў касцёльным

жыцці. Так, ён адзначаў, што біскуп-суфраган Магілёўскай архідыяцэзіі С. Данісевіч прыхільна ставіўся да беларускай мовы, сам выкарыстоўваў яе ў казаннях, заахвочваў выдаваць рэлігійную літаратуру на ёй [3, с. 148]. Біскуп Эдвард Роп таксама садзейнічаў пашырэнню ўжывання беларускай мовы ў Касцёле, і, тым самым, «стварыў як бы новую эпоху» у гэтай справе [3, с. 157]. Высока ацэньваў даследчык ролю пінскага біскупа З. Лазінскага ў справе пашырэння выкарыстання беларускай мовы ў царкоўным жыцці, і, асабліва, ролю віленскага біскупа Ю. Матулевіча. Апошняга ён называў нават святым чалавекам (у сучаснай Рыма-Каталіцкай царкве Ю. Матулевіч лічыцца блажэнным), падкрэсліваў, што ў адносінах да беларускай мовы той працягнуў справу Ропы [3, с. 165, 169–171]. У сваю чаргу, дзейнасць пераемніка Ю. Матулевіча, віленскага біскупа Р. Ялбжыкоўскага, вялікага патрыёта Польшчы і праціўніка беларускага нацыянальнага руху, А. Станкевіч ацэньваў адмоўна [3, с. 179–180].

Адзначым таксама, што А. Станкевіч разглядаў праблему ўжывання беларускай мовы ў Рыма-Каталіцкай царкве не толькі на беларускіх землях, але і ў дыяспары: сярод беларусаў-каталікоў, якія жылі на тэрыторыі Латвіі, Паўночнай Амерыкі [3, с. 199–200].

Асобная праца А. Станкевіча ўяўляе сабой гістарычны нарыс беларускага хрысціянскага руху [2, с. 453–568]. «Прадвеснікамі» сучаснага яму беларускага нацыянальнага адраджэння даследчык называў прафесараў Віленскага ўніверсітэта, у тым ліку святароў М. Баброўскага і П. Сасноўскага, а таксама ксяндза Магнушэўскага [2, с. 455, 458]. А. Станкевіч падкрэсліваў, што беларускае адраджэнне пачалося перадусім ў асяроддзі беларусаў-каталікоў, аналізаваў прычыны гэтага [2, с. 463]. Вялікую ўвагу ў сваім нарысе ён надаў удзельнікам нацыянальнага руху, якія былі свядомымі хрысціянамі-каталікамі, а таксама падрабязна разгледзеў гісторыю партыі БХД.

Увогуле, А. Станкевіч шматразова падкрэсліваў у сваіх працах вялікае значэнне хрысціянства ў беларускай гісторыі. Адказваючы сваім апанентам, заяўляўшым, што ён перабольшвае ролю хрысціянства як «сінтэзуючай народ сілы і сілы, творчай народнасць», святар адзначаў безпадстаўнасць іх крытыкі, бо, з яго пункту гледжання, хрысціянства трэба ўспрымаць у «самой яго сутнасці», да чаго ён і імкнуўся ва ўласных працах [3, с. 25–26].

Такім чынам, А. Станкевіч у сваіх творах разгледзеў даволі шырокі спектр пытанняў, звязаных з гісторыяй хрысціянства на беларускіх землях. Асноўную ўвагу пры гэтым ён надаў вывучэнню ролі

хрысціянства ў гісторыі беларускага народа, праблемы выкарыстання беларускай мовы ў Рыма-Каталіцкай царкве, уніяцкай праблематыцы, беларускага хрысціянскага руху. Яго даследаванні захоўваюць сваю актуальнасць і ў цяперашні час, а змешчаны ў іх фактычны матэрыял можа быць запатрабаваны навукоўцамі.

Спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры

- 1 Конан, У. Каталіцкае адраджэнне ў Беларусі: Адам Станкевіч (1891–1949) / У. Конан. – Львоў, 2006. – 89 с.
- 2 Станкевіч, А. З Богам да Беларусі: зб. твораў / А. Станкевіч. – Вільня : Інстытут беларусістыкі, 2008. – 1097 с.
- 3 Станкевіч, А. Выбранае / А. Станкевіч ; укл. У. Конан. – Мінск : Кнігазбор, 2008. – 360 с.

УДК 94(476)

І. В. ГРАБЯНЧУК

(Мінск, ДУА «Інстытут пагранічнай службы Рэспублікі Беларусь»)

ГІСТАРЫЯГРАФІЯ І АРХІЎНЫЯ КРЫНІЦЫ ПА ГІСТОРЫІ БАБРУЙСКОЙ ВОБЛАСЦІ

У артыкуле даецца агляд гістарыяграфіі і крыніц па гісторыі Бабруйскай вобласці, якая існавала ў 1944–1954 гг. Асноўная ўвага надаецца аналізу ступені інфарматыўнасці розных груп гістарычных крыніц па азначанай тэме.

У 2017 г. Бабруйск адзначыў сваё 630-годдзе. За сваю больш чым паўтысячагадовую гісторыю гэты горад перажыў шмат падзей. Фактычна на працягу ўсяго свайго гістарычнага шляху ён выконваў пэўныя адміністрацыйна-тэрытарыяльныя функцыі. Спачатку Бабруйск быў цэнтрам староства ў часы Рэчы Паспалітай, пасля – павятовым цэнтрам (1795–1924 гг.) у складзе Расійскай імперыі і да ўтварэння СССР. З 1924 г. Бабруйск – цэнтр 1-га Бабруйскага і 2-га Бабруйскага раёнаў, а таксама Бабруйскай акругі (да 1930 г.). У 1927 г. у сувязі з узбуйненнем раёнаў у БССР быў утвораны адзіны Бабруйскі раён, які існуе да сённяшняга дня. Аднак гэта не ўвесь пералік этапаў гісторыі Бабруйска як адміністрацыйна-тэрытарыяльнага цэнтра.